

A-20708

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUM

Sundeksemplar

KESKKOOLI PROGRAMMID

1955/56. ÕPPEAASTAKS

KIRJANDUSLIK LUGEMINE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1955

2

SELETUSKIRI

1. Kirjandusliku lugemise ülesanded.

Kirjanduslik lugemine õpetab lugema ja analüüsima ilukirjanduslikke teoseid. Selle aluseks on õpilaste töö tekstiga, mis toimub õpetaja juhtimisel.

Kirjandusliku lugemise kursuse õpetuslikuks ülesandeks on tutvustada õpilastele üksikuid teoseid eesti ning vene rahvaloomingust, klassikalisest ja nõukogude kirjandusest, õpetada kirjandusteoste ideelise sisu ning seda edasi andva kunstilise vormi mõistmist, anda jõukohaseid teadmisi kirjanikest ja kirjandusteooriast.

Kirjandusliku lugemise kursuse ülesandeks on luua vilumusi selleks, et selgesti, täpselt, loogiliselt ja kujukalt väljendada oma mõtteid nii suuliselt kui kirjalikult.

Kirjandusliku lugemise kursuse kasvatuslikuks ülesandeks on marksistlik-leninliku maailmavaate, kommunistliku moraali ja marksistliku esteetika aluste omandamine. Seejuures tuleb erilist tähelepanu pühendada nõukogude patriotismi, tööst lugupidamise, ilutunde ja kirjandusearmastuse kasvatamisele.

Kasvatustöö edukus oleneb esijoones sellest, kui võrd õpetaja suudab kirjanduslike kujude, kirjanduslik-väljenduslike vahendite ja kõrgete ideedega mõjutada õpilaste tundeid ning elamusi. Õpilaste sügavad elamused teose õppimisel on aluseks kirjandusõpetaja poolt tehtavale kasvatustööle. Kasvatustööd võime siis nimetada edukaks, kui õpilased mõistavad kirjandusteose ideoloogilisi, esteetilisi ning eetilisi väärtusi ja kui need väärtused kajastuvad ka õpilaste töös ning käitumises.

Jätkates kirjandusliku lugemise tundides algkoolis alustatud kasvatustööd, laiendab ning süstematiseerib õpetaja õpilaste kirjanduslike teadmiste ringi ja valmistab neid sellega ette kirjandusajaloo kursuse omandamisele vanemates klassides.

2. Programmi sisu ja struktuur.

Kirjandusliku lugemise kursuse aluseks on üksikute eesti ja vene kirjandusteoste tundmaõppimine.

Kirjandusliku lugemise kursust käsitletakse V—VII klassis kahes kontsentrts.

V klassis on kirjanduslik materjal paigutatud ideelistemaatilise sisu järgi, arvestades ainult osaliselt kronoloogilist järjestust.

VI—VII klassis õpitakse kirjandusteoseid kronoloogilises järjestuses. Niisugune järjestus annab õpetajale võimaluse sügavamalt rakendada teoste õppimisel historismi-printsipi. Lisaks sellele on niisuguse järjestuse puhul võimalik VII klassis, kus korratakse eelmistes klassides läbi võetud materjali, tõmmata hõlpsamini elementaarseid kirjandusajaloolisi paralleele ja teha üldistusi (teemade, tegelaskujude, ideede alalt, kirjanduse seosest eluga ja oma aja klassivõitlusega jne.).

Kirjandusliku lugemise tundides tutvuvad õpilased esijoones eesti ja osalt ka vene rahvaluulega: rahvalaulude, muinasjuttude, vanasõnade ja mõistatustega. Selles jutustatakse rahva elust, tööst ning püüetest, kujutatakse talupoegade ja mõisnike vahelisi suhteid, ülistatakse rahva parimaid iseloomuomadusi, nagu püsivust, töökust, ausust, välisakust. Rahvaluule ideeline sisu pakub häid võimalusi õpilaste kasvatamiseks.

Edasi annab kirjandusliku lugemise kursus rea teoseid nii eesti kui vene klassikalisest kirjandusest. Klassikute teosed kujutavad rahva elu minevikus, rahva püüdeid ja võitlust rõhujate ning välismaiste anastajate vastu. Klassikalises kirjanduses on suurepäraseid tegelaskujusid, mille kaudu õpime tundma inimese iseloomu, käitumise motiive ja psühholoogiat. Säärased teosed, nagu Kreutzwaldi «Kalevipoeg», Bornhöhe «Tasuja», Vilde «Mahtra sõda», Puškini «Dubrovski», Nekrassovi «Raudtee» jt. on soodustanud rahva ühiskondliku teadvuse arenemist ja õhutanud võitlusele rõhumise ning ülekohtu vastu. Klassikaline kirjandus sisaldab rikkalikult õpetuslik-kasvatuslikku materjali.

Lõpuks sisaldab kirjandusliku lugemise kursus teoseid nii vene kui eesti nõukogude kirjandusest. Gorki, Majakovski, Fadejevi, Ostrovski, Jakobsoni, Smuuli jt. teosed näitavad nõukogude inimeste suurepäraseid kujusid: revolutsiooni-

rinde- ja tagalakangelasi, töösangareid. Need teosed õpetavad armastama sotsialistlikku kodumaad ja vihkama vaenlasi, kasvatavad nõukogude inimesele omaseid iseloomujooni. Nõukogude kirjandusteoste näjal saab õpetaja sisendada õpilastesse nõukogude patriotismi põhijooni: ustavust nõukogude korrale, austust ja armastust nõukogude inimese kui uue maailma ehitaja vastu, sotsialistlikku suhtumist töösse jne. Nõukogude kirjandus on kommunistliku kasvatusvõime vahend.

Peaaegu kõigi teoste koostisosaks on kodumaa loodus oma mitmekesisuses ja ilus. Looduspildid aitavad kaasa kodumaa-armastuse kasvatamisel ja ühtlasi õpetavad nägema kirjanduslikku vormi kui teose ideelise sisu väljendamise vahendit.

Kirjandusteoste õppimise eel tutvuvad õpilased põhiliste sündmustega kirjaniku elust. See on esijoones astmeks, mis valmistab ette käsitlusele tuleva teose mõistmist. Kuid kirjandusliku lugemise süsteemis etendab biograafia ka teist, palju iseseisvamat osa. Õpilased, kes lõpetavad VII klassi, peavad tundma meie maa kõige väljapaistvamaid kirjanikke, kellest igaüks omamoodi armastas oma kodumaad ja aitas kaasa tema arenemisele. Kirjanike kui patriootide iseloomustamisel tuleb vältida ühekülgset ja skeemaatilistust. Hinnangu andmisel tuleb kirjanikule läheneda ajaloolisest perspektiivist ja, avades tema individuaalse palge, näidata teda ajastu foonil.

Programmis on kirjanike elulugude tutvustamiseks ette nähtud VI—VII klassis kaks vormi: 1. andmeid kirjaniku elust ja 2. jutustus kirjaniku elust. Esimese vormi puhul esitab õpetaja ainult mõned andmed, jutustab paarist-kolmest episoodist kirjaniku elust, mis avavad peamiselt tema lapse- või noorpõlve ja selle osa kirjanduslikust tegevusest, mis puutub programmis ettenähtud teosesse. Ajaliselt võib see kesta 3—10 minutit. Teise vormi puhul annab õpetaja kirjanikust täielikuma pildi. Vajalikud daatumid, episoodid kirjaniku elust, tema kokkupuuted teiste kuulsate kaasaegsetega, üksikute tähtsamate teoste iseloomustuse jne. esitab õpetaja läbimõeldud eesmärgi ja plaani kohaselt. Mõnikord — vastavalt käsitlusele tulevale teosele — võib võtta jutustuse keskpunktiks kirjaniku lapsepõlve- või noorusaastad, teinekord kirjaniku parimad loominguaastad.

V klassis õpitakse A. Puškini elukäiku Puštšini mälestuste alusel.

Programmis on kirjandusteoste juurde kuuluvate kommentaaride lõppu paigutatud kirjandusteooriast need osad, mille mõiste lähemaks selgitamiseks ja definitsiooni andmiseks pakub käsitletav teos häid võimalusi.

Kirjandusteooria õppimisel kirjandusliku lugemise kursuses on kommunistliku kasvatusseisukohalt suur tähtsus. Kirjandusteoreetiliste küsimustega tutvumine õpetab tegema üldistusi, kujundab õpilastes harjumusi kriitiliseks lähenemiseks teoste, omab teatava osa suulise ja kirjaliku väljendusoskuse arendamisel ja kasvatab õpilastes kunstimaitset. Kunstimaitse ja teose hindamise õiged kriitiseerimised kujunevad aegamisi õpetaja töö kaudu.

Kirjandusteoreetiliste küsimuste õppimine toimub kirjandusliku lugemise käigus. Teoreetilised üldistused on seejuures loomulikult kokkuvõtteks neist tähelepanekuist, mida õpilased said teost analüüsides. Mitmeid raskemaid kirjandusteoreetilisi mõisteid tuleb seletada samm-sammult, nende avamine ei toimu ainult ühe teose raamides, vaid mitme teose käsitlemisel. Nii selgitatakse teose teema ja idee mõisted VI klassis eesti rahvalaulu «Karjasepõli» põhjal; nende mõistete kordamine ja süvendamine toimub samas klassis, seoses Puškini «Dubrovski» õppimisega. Kirjandusteoreetiliste küsimuste käsitlemiseks — nii uue mõiste õppimisel kui ka omandatud mõistete süvendamisel — on vaja varuda küllaldaselt aega teose analüüsi tundides.

Kirjandusteooria alalt saavad V klassi õpilased esialgse mõiste rahvaluulest, selle liikidest (rahvalaulud, vanasõnad, mõistatused, muinasjutud), keelest ja kõla- ning lausekujundeist. Programmis ette nähtud materjali analüüsides õpivad nad leidma teose põhiideed ja tutvuvad teose ülesehitusega plaani väljaselgitamise kaudu. Teose kunstielementide mõistmiseks käsitletakse jutustust, kirjeldust ja dialoogi. Žanridest tutvustatakse jutustust ning valmi ja õpetatakse nägema erinevusi seotud ning sidumata kõne vahel. Kõnekujuandite osas tuleb õpetada võrdlust, metafoori, epiteeti ja personifikatsiooni.

VI klassis süvendatakse eelmises klassis läbivõetud kirjandusteoreetilisi mõisteid ja täiendatakse uutega. Õpilased tutvuvad sügavamalt rahvaluule mõiste ja liikidega, rahvalaulu keele, värsiehituse ja stiiliga. (Rahvaluule liigituse puhul on vaja korrata muinasjutu, mõistatuste, vanasõnade mõistet eelmises klassis läbivõetud materjali alusel). Selles klassis tutvutakse põhjalikumalt mõistetega, nagu looduse-

kirjeldus, karakteristika; teose ülesehitus, tegevuse arenemise põhietapid; allegooria, valm, värss ja värsimõõt, riim; epos, ballaad; epigraaf.

VII klassis laiendatakse ja süstematiseeritakse kirjandusteoreetilisi teadmisi. Õpilased, kes lõpetavad VII klassi, peavad omama järgmisi teadmisi: 1. kirjandusteos, selle teema ja idee; teose ülesehitus, tegevuse arenemine ja selle põhietapid; 2. tüüpilised tegelased ja tüüpilisuse kujutamise viisid; 3. väljenduse põhiliigid: kirjeldus, jutustus ja dialoog; 4. kirjandusteose keel, tähtsamad kõnekujundid (epiteet, võrdlus, metafoor); 5. tähtsamad žanrid ja nende iseärasused (eepos, jutustus, romaan; lüürika; ballaad, valm; komöödia); rahvaluule ja selle iseärasused; 6. seotud kõne (värsimõõt, riim, stroof).

3. Kirjandusteose käsitlemise etapid ja õppemeetodid.

Kirjandusteose õppimisel V—VII klassis võib märkida nelja üksteiselè järgnevat etappi:

1. sissejuhatatus,
2. lugemine, teose sisu omandamine ja analüüs,
3. kokkuvõte,
4. õpitu kordamine.

Sissejuhatava osa üheks põhiliseks meetodiks on õpetaja jutustus, mis valmistab õpilasi ette teose sisu mõistmiseks. Õpetaja selgitab teoses kujutatud ajajärgu iseloomustavaid jooni, sündmusi ja ühiskondlikku miljööd, milles elavad ning toimivad teose tegelased. Näiteks V klassis Lermontovi luuletuse «Borodino» õppimisel jutustab õpetaja 1812. aasta Isamaasõjast, vene rahva kangelaslikkusest, mis päästis kodumaa kui ka kogu Euroopa Napoleoni anastuslikust armeest.

Sissejuhatava osa teiseks põhiliseks meetodiks on vestlus. Seda meetodit saab tarvitada niisuguse materjali puhul, millest õpilastel on mõningaid teadmisi või kogemusi. Näiteks V klassis Fadejevi romaani «Noor Kaardivägi» katkendite käsitlemisel vestleb õpetaja Suurest Isamaasõjast, selgitab, mida teavad õpilased Krasnodoni surematuist kangelastest.

Niihästi sissejuhatav jutustus kui ka vestlus ei tohi olla ulatuslik ega varju jätta teose enese õppimist.

Nimetatud põhimeetoditega ühenduses kasutatakse sissejuhatavas osas mitmesuguseid töövõtteid, nagu teose teemale lähedaste piltide, diapositiivide, filmide vaatlemist kui ka ekskursiooni kirjandusmuuseumi, kohtadesse, kus kirjanik on elanud või teoses kujutatud sündmuspaikadesse.

Teose käsitlemise teiseks etapiks on lugemine. Väiksemaid teoseid (valme, luuletusi, jutte) loetakse klassis. Suuremaid teoseid loevad õpilased iseseisvalt kodus. Selliseks lugemiseks võib õpetaja vajaduse korral anda lihtsaid küsimusi või ülesandeid, mis aitavad õpilastel loetud palast paremini aru saada. Suurematest teostest valitakse klassis lugemiseks üksikud peatükid või katkendid, mis on eriti tähtsad teose ideelise sisu ja keeleliste omapärasuste mõistmiseks.

Esmakordne lugemine on esimeseks ja tähtsaks sammuks teose ideelise sisu omandamisel ja kirjandusliku omapära tunnetamisel. Sellepärast on vajalik, et õpetaja, valmistunud selleks hästi ette, loeb ise klassis ette uut materjali. Sageli oleneb kogu edaspidise töö edu sellest, kuidas õpetaja teost loeb; kas see haarab õpilasi, kas nad tajuvad selle sügavust ja kirjanduslikku jõudu.

Õpetaja hea, ilmekas lugemine tekitab õpilastes huvi õpitava teose vastu, soovib ka ise ilmekalt lugeda. Seepärast on vaja neid lasta klassis sagedamini lugeda lühikesi luuletusi, valme, katkendeid ulatuslikumatest teostest. See annab õpilastele võimaluse süstemaatiliselt täiustada ladedat, teadlikku, s. o. ilmekat lugemist. Mõned teost või katkendit võib lugeda osade jaotusega (osalistega).

Järgneb teose analüüs. Analüüsil tuleb käsitleda teose järgmisi külgi: 1. teemat, 2. tegelasi, 3. kompositsiooni, 4. keelt, 5. ideelis-emotsionaalset sisu, 6. žanri ja 7. teose ühiskondlik-poliitilist tähtsust. Need on ainult analüüsi elemendid, aga sellega pole esitatud analüüsi järjekord. Analüüsi järjekorra määrab kindlaks õpetaja, arvestades õpitava teose iseärasusi ja õppetöö pedagoogilisi tingimusi. Niihästi lahtimõtestatavate elementide järjekord, ulatus, sügavus kui ka töövõtted peavad vastama teosele, programmi nõuetele ja klassi tasemele.

Analüüsi põhiliseks eesmärgiks on avada teose ideeline sisu. Üks tähtsamaid ideid, mis läbib kirjandusliku lugemise kursust, on rahva loova jõu ja kõrgete moraalsete omaduste idee. Juba rahvalaulude, muinasjuttude, vana-sõnade ja mõistatustega saavad õpilased ettekujutuse rahva

tööst ja vaimsest jõust. Gerassimi, Prokli, Darja kujud jutustavad inimestest, kelle kõrged moraalsed omadused ei hävinud rasketes, orjastavates tingimustes. Tarass Bul'ba ja Tasuja kujud näitavad rahva iseloomu ja rahvahulkade jõudu ajaloolistes sündmustes.

Teose ideeline sisu avaneb esijoones kirjanduslike kujude süsteemis. Siit järgneb analüüsi põhiülesanne — lahti mõtestada teose tähtsamad tegelaskujud. Tegelaskuju mõtestatakse lahti samm-sammult mitmesuguste elementide najal. Neiks elementideks on tegelase ümbrus, välimus, tegevus, kõne, käitumine, püüded, tunded, teiste tegelaste suhtumine temasse ja autori suhtumine loodud kangelasesse. Looduse- ja esemetekirjeldus täiendab sageli tegelaskuju. Tegelaskuju tuleb nii lahti mõtestada, et õpilased tunneksid temas ühiskondliku elu teatavatest seaduspärasustest tingitud iseärasusi.

Peategelasi analüüsitakse detailsemalt kui kõrvaltegelasi. Analüüsi käigus teevad õpilased loetavatest tsitaatidest järeldusi või põhjendavad oma väiteid tsitaatidega.

Kirjandusteose õppimise võtted on mitmesugused. Need peavad vastama teose ideellis-kunstilistele iseärasustele ja ulatusele.

Lüürilist luuletust tuleb õpetajal lugeda klassis. Esmakordselt loeb õpetaja, kes oma hääleliste vahendite abil avab esialgselt luuletuse sisu. Luuletuse analüüs, mis sagedasti võib toimuda kujutatud põhiliste piltide alusel, nõuab tavaliselt kordavat aeglast lugemist. Kordav lugemine aitab mõista luuletuse ideelist sügavust ja keele kujunduslikke vahendeid. Analüüsida tuleb luuletuses kujutatud tegelikkust, autori suhtumist sellesse, tema tundeid, elamusi, mõtteid ja nende väljendamise vahendeid. Lüürilist luuletust ei tule lasta ümber jutustada.

Eepilised luuletused on enamasti süžeelised, milline asjaolu võimaldab töövõtete mitmekesisust. Võime koostada luuletuse plaani, analüüsida detailsemalt tegelasi, jutustada sisu, õppida pähe tähtsamaid tsitaate. Üksikute eepiliste luuletuste omapära võimaldab harjutada ilmeka lugemise erinevaid liike — individuaalset, osalistega ja kollektiivset lugemist.

Analüüsides jutustusi, milles on kujutatud paljusid sündmusi ning tegelasi, nagu näiteks Turgenevi «Mumuud», Bornhöhe «Tasujat» jne., tuleb samuti kasutada mitmekesiseid töövõtteid, koordineerides neid otstarbekalt. Võib ka-

sutada õpetaja kunstilist jutustamist, vestlust, lugemist, plaanide koostamist, suulise ümberjutustuse mitmesuguseid liike, ülesandeid iseseisvaks tööks tekstiga, ilmeke lugemise õppimist, tsitaatide päheõppimist jne. Ulatuslikke teoseid õpitakse tavaliselt peatükkide järgi.

Kirjandusteose õppimisel on aga analüütilis-süntheetiline iseloom, mis nõuab analüüsile järgnevat etappi — õpitu kokkuvõtet ja üldistusi. Seepärast on eriline tähtsus nendel tundidel, kus õpilaste teadmised käsitletud teosest viiakse terviklikku süsteemi. Need tunnid aitavad õpilastele selgitada teose üksikute osade ja tegelaskujude vastastikust seost, haarata teost tervikuna, mõista teose ideed ja seda edasi andvaid kunstilisi vahendeid. Näiteks Turgenevi «Mumuu» analüüsi, mis toimus peatükkide kaupa, võib kokkuvõttes tunnis viia järgmisse süsteemi: 1. jutustuse tegelased nende tähtsuse järgi, 2. Gerassimi iseloomustus, 3. proua iseloomustus, 4. teenijad ja armuleivasõjad, 5. jutustuse teema, idee ja ühiskondlik-poliitiline tähtsus.

Kokkuvõttesse tundi võib õpetaja lülitada ka kordavat momenti ja kõrvutada teost varemõpituga. Näiteks võib Puškini muinasjuttu «Surnud tsaaritarist» kõrvutada rahvamuinasjutuga «Külmataat». Ilmekate näidete varal avab õpetaja seose rahvamuinasjutu ja Puškini teose vahel.

VII klassi programmis on kokkuvõttev iseloom teemal «Kirjandus kui sõnakunst». Seda teemat võib hästi omandada ainult sel korral, kui õpetaja kasutab vestluseks küllaldast arvu varem õpitud teoseid.

Kirjandusliku lugemise tundideks on vaja ette näha aeg niihästi teadmiste kinnistamiseks kui ka üldiseks kordamiseks.

Kinnistamine on tegelikult üksikus tunnis läbivõetud materjali kordamine, millele pühendatakse aega 5—10 minutit. Iga üksik tund, kus antakse õpilastele edasi uusi teadmisi, tuleb lõpetada kinnistamisega. Kinnistamiseks võib kasutada mitmesuguseid töövõtteid. Selleks võib olla õpetaja jutustus, mis võtab kokku tunnis läbivõetud põhilised küsimused ning järeldused; selleks võib olla vestlus, mille puhul õpetaja esitab läbitöötatud materjali kohta küsimusi mõnest teisest aspektist. Kinnistada võib ka õpilaste jutustamise, ilmeke lugemise, vastavate kirjanduslike mängude või piltide abil.

Kordamine peab toimuma niihästi teose õppimise protsessis kui ka pärast seda.

Õpitavat kirjanduslikku materjali on tingimata vaja seostada varemõpituga. Üheks kordamisvõtteks uue materjali käsitlemise käigus on selle materjali kõrvutamise varemõpituga kaš teemade, tegelaskujude, ideede, žanri või kompositsiooni alusel. Näiteks võib võrrelda teoseid temaatilise sarnasuse järgi, tegelasi sarnasuse või kontrastsuse põhjal, kirjaniku ühte teost tema teiste teostega ja samasse žanri kuuluvaid teoseid.

Korrata tuleb ka käsitlemise osas. On vajalik, et õpetaja esitaks kontrollitava materjali kõrval ka küsimusi sellest programmi osast, mis on juba varem läbi võetud. Läbivõetud materjali kohta esitatakse küsimused peavad enamasti olema mingisuguses seoses kontrollitava materjaliga.

Kordamine toimub ka sissejuhatavas osas õpitud ja õpitava materjali seostamise näol. Uue programmiosa juurde siirdudes on otstarbekas meenutada seda, mis on varem läbi võetud sellest küsimusest. Näiteks V klassis rahvalaulude käsitlemisele asudes võib meelde tuletada II—IV klassis õpitud rahvalaulude sisu.

Igas tunnis toimuva kordamise kõrval on mõnikord vaja korrata mõnd teemat või programmiosa. Seda liiki kordamist võib sagedasti ühendada kokkuvõtivate ja üldistavate tundidega. Kuid teinekord on võimalik eraldada kordamistunde kokkuvõtivatest tundidest. Neis kordamistundides on siis üldistustel teisejärguline osa. Näiteks J. Liivi puhul on võimalik VI klassis korrata enne uue materjali juurde asumist luuletusi «Rändaja» ja «Sügisene kodu», milliseid käsitleti V klassis.

Programmis on ette nähtud iga klassi jaoks teatav arv kordamistunde. See aeg tuleb kasutada kursuse osade kordamiseks niihästi veerand-, poolaasta kui ka aasta lõpul. Kordamistunnid peavad erinema tundidest, kus esmakordselt tutvuti teosega. Seda pole vaja uuesti detailselt analüüsida, vaid õpilaste tähelepanu tuleb juhtida kõige tähtsama esiletoomisele ja üldistamisele. Näiteks Puškini jutustuse «Dubrovski» kordamisel on tähtis, et õpilased suudaksid seletada, missugust aega ja missuguseid inimesi on kujutatud selles teoses, oskaksid tegelasi lühidalt ja oluliselt iseloomustada, esile tuua teose ideed. Päheõpitud luuletuste kordamisel on vaja nõuda niihästi teksti omandamist kui ka selle ilmekat esitamist; ainult selline lugemine näitab luuletuse tõelist mõistmist.

4. Kirjandusteose keele tundmaõppimine ja töö suulise ning kirjaliku väljendusoskuse arendamisel.

Kirjandusliku lugemise kursuses tuleb suurt tähelepanu pühendada teose keelele. Keel on kirjandusteose põhielement, kujude loomise vahend, kunstilise täiuslikkuse tähtsaim näitaja. Seepärast peab keele tundmaõppimine olema orgaaniliselt seotud teose lugemisega ja ideelise sisu analüüsiga.

Kirjandusteose keelt võib tinglikult vaadelda kahest aspektist: tegelaste keel ja kirjaniku keel.

Teose tegelast analüüsides on vaja esile tuua tema keele omapärasusi, sest keele omapärasustes väljenduvad tegelase iseloomu põhilised jooned. Näiteks Lutsu «Kapsapea» käsitlemisel saab näidata Plüuhkami sõnade ja väljendite kaudu tema rumalust, rahaahnust, kadedust ja ülekohtust suhtumist saunikuisse. Sel korral peavad õpetaja poolt esitatavad küsimused ning ülesanded aitama lahti mõtestada tegelase iseloomu ja tema keelelise väljenduse seost. Õpilased ei oska seda seost ise leida, seepärast peab keele vaatlus toimuma klassis õpetaja juhtimisel.

Mis puutub kirjaniku keele vaatlusse, siis näiteks VII klassis Vilde romaani «Mahtra sõda» katkendeid analüüsides pöörab õpetaja tähelepanu kirjaniku oskusele valida kõige täpsemaid ning tabavamaid sõnu selleks, et hästi edasi anda eesti talurahva olukorda, talupoegade elu- ja töötingimusi, tutvustada nende ellusuhtumist ja mõtteid, mõista sügavamalt nende viha rõhujate vastu, näidata balti-saksa mõisnike vägivalda ja ülekohtu. Seejuures peavad õpetaja poolt esitatavaid küsimusi ning ülesandeid aitama lahti mõtestada keelelised vahendid, mida autor kasutab selleks, et luua reljeefseid tegelaskujusid, kujutada tabavalt olukordi, sündmusi ja edasi anda oma suhtumist neisse.

Kirjandusteoste keelega tutvumine peab olema ka õpilaste keele rikastamise vahendiks ning tihedas seoses suulise ja kirjaliku väljendusoskuse arendamisega. Õpilaste keele rikastamise seisukohalt on tähtsal kohal mitmesugused sõnavarasse puutuvad tööd kirjandusliku lugemise tundides, näiteks sünonüüme või antonüüme leides tunnevad õpilased sügavamalt sõnade tähendust. Tundmatute sõnade ning väljendite seletamiseks valib õpetaja iga teose käsitlemisel väikese arvu sõnu, millel on suurem tähtsus.

teksti tundmaõppimise ja õpilaste sõnavara rikastamise seisukohalt. Õpilased kirjutavad need koos seletusega oma sõnadevihikuisse ja võivad neid kasutada suulistes vastustes või õpitava teose kohta tehtavas kirjalikus töös.

Kirjandusteose plaani väljaselgitamine soodustab teose sisu omandamist, arendab ühtlasi loogilist mõtlemist ja aitab kaasa selleks, et õpilased väljendaksid seotult oma mõtteid. Plaanide koostamine aitab õpilastel mõista ka teose tegevuse arenemist ja kompositsiooni.

V klassis õpitakse koostama väiksemate jutustavate teoste või katkendite lihtsaid ja üksikasjalisi plaane, kasutades plaani osade pealkirjastamiseks küsilauseid, jutustavaid lauseid, tsitaate ja lühikeste pealkirjade taolisi lauseid.

Plaanide koostamine jätkub VI ja VII klassis ulatuslikuma või raskema materjali põhjal. Õpilased harjutavad rohkem kui V klassis üksikasjalise plaani koostamist jutustavate teoste puhul ja tutvuvad ka kirjeldavate katkendite plaanidega (loodusekirjeldus «Bežini aasas», «Kukulinnas»).

Küsimus, millal õppida teose plaani, oleneb tunni tingimustest ja õpetaja poolt seatud tunni-eesmärgist.

Teose plaani väljaselgitamine võib toimuda esmakordse lugemise käigus. See võib toimuda nii kodus kui klassis. Kodus on võimalik seda tööd teha järgmistel tingimustel: kui õpilastel on juba vilumusi plaani koostamiseks, kui autor on jaganud teose peatükkideks ja lõpuks, kui töö eesmärgiks on iseseisva ning süveneva lugemisoskuse arendamine. Klassis on lubatav see töö tingimusel, kui õpetaja poolt etteloetavad osad on mõttelt tervikulised ja pausid on nii lühikesed, et nad ei sega teose kui terviku mõistmist.

Teose plaani väljaselgitamine pärast esmakordset lugemist teose sisu omandamise eesmärgil on kõige enam tarvitatav töövõtte V—VII klassis. See on seotud veel teiste töövõtetega, nagu mõne episoodi teistkordne lugemine, tundmata sõnade ning väljendite seletamine, ümberjutustus jne. Niisuguse plaanimise materjaliks on harilikult väiksema ulatusega teosed, üksikud peatükid või tähtsamad episoodid suurematest teostest (loodusekirjeldus, portree, autoripoolne karakteristika).

Teose plaani väljaselgitamine analüüsi käigus on üks meetodeid teose ideelise sisu lahtimõtestamiseks kompositsiooni alusel. Sel korral õpetaja poolt esitatud küsimused, mis haaravad kõige olulisemaid kompositsiooni-elemente

(osad, nende seos tervikuga), on ühenduses teiste küsimustega, millega mõtestatakse lahti teose teised küljed (tegelaskujud, teema, kirjanduslik-väljenduslikud vahendid jne.).

Mõnikord on õpetajal vaja teose analüüsimise puhul pöörduda tagasi plaani juurde, mis koostati teose temaatilise sisu omandamise eesmärgil. Võtnud aluseks temaatilise plaani, selgitab õpetaja näiteks tegevuse arenemise põhietappe, andes kirjandusteoreetilisi teadmisi (Tšehhovi «Kameeleon»).

Plaanil on abistav iseloom, see peab olema seotud teiste tööliikidega nii, et õpilased tunneksid plaani väärtust praktilikas, näiteks kirjalikul või suulisel ümberjutustamisel.

Suulise ümberjutustuse ülesandeks on aidata omandada teose ideelist sisu ja arendada väljendusoskust. Sel töövormil on mitu liiki.

Sagedasti tarvitatakse loetud teksti üksikasjalist ehk täpset ümberjutustust. Seda liiki pole otstarbekas kasutada otsekohe pärast teksti lugemist, enne kui on lahti mõtestatud teose sisu ja tegelased. Üksikasjalist ehk täpset ümberjutustust soovitatakse kasutada pärast plaani koostamist või teose arutlemist.

Mõnikord võib kasutada tekstilähedast ehk jälgendavat ümberjutustust. Niisugusel korral pööratakse erilist tähelepanu kirjanduslikele detailidele ja keelele.

Mõni teos võimaldab ümberjutustusse põimida tsitaate just siis, kui mõnest episoodist on neid pähe õpitud (näit. «Tasuja» ja «Mahtra sõja» puhul).

Kirjandusliku lugemise materjal võimaldab kasutada ümberjutustust tegelase isiku muutmisega (1. isik 3-ndaks), lühikest ehk kokkuvõtlikku ümberjutustust, ümberjutustust-väljavõtet (näit. Vladimir Dubrovski elukäik) ja loovümberjutustust. Viimane on raskemaid ümberjutustuse liike. Selles peavad õpilased edasi andma teosest ühe episoodi ja laiendama ideelist sisu (näit.: jutustama teemal «Punased lipud Krasnodonis» ja seletama, kuidas need mõjusid elanikesse).

Õpetajal on soovitatav tarvitada võimalikult mitmesuguseid suulise ümberjutustuse liike. Nendega arendab ta õpilaste loominguvõimeid ja muudab tunni elavaks, kuid kõiki liike tuleb tundma ja kasutama õpetada.

Väga suur tähtsus kujuka, loogilise väljendusoskuse ja mõtlemisharjumuste arendamise seisukohalt on kirjalikel töödel. Enamik kirjalikke töid on tihedas seoses õpitavate

paladega ja seepärast on need ühtlasi kirjanduslike teadmiste kinnistamise ning süvendamise vahendiks. Kirjalikel töödel on veel hindamisfunktsioon, mida mõnikord ebaõigesti peetakse põhiliseks või ainsaks funktsiooniks. See on aga siiski kõrvalfunktsioon, sest tegelikult võimaldavad kõik kirjalikud tööd õpilasi hinnata.

Kirjalike tööde põhifunktsiooniks on õpilaste arendamine, nende varustamine teadmiste ning vilumustega. Seepärast tuleb korraldada enam õpetava ja vähem kontrolliva iseloomuga kirjalikke töid.

Õpetaja peab korraldama mitmesugust liiki kirjalikke töid. Mõnede liikide vahelejätmine võib soodustada õpilaste arenemise ühekülgust. Mitmesugust liiki kirjalikke töid on seega vaja mitte ainult vahelduse pärast, vaid esijoones selleks, et arendada õpilaste vaimse kasvatusel mitmesuguseid külgi.

Kirjalikel töödel peab olema seos õpitava kirjandusliku materjaliga, klassivälise lugemisega, õpilaste kogemuste ning tähelepanekutega ja kogu kasvatusliku tööga, mis toimub koolis.

Kirjalikke töid võime jagada kolme suurde rühma: 1. abistava iseloomuga kirjalikud tööd, 2. kirjalikud ümberjutustused ja 3. kirjan did.

Üheks kõige lihtsamaks abistava iseloomuga kirjaliku töö liigiks on kirjandusteose plaani koostamine. Plaani koostamist kodus või klassis tehtava kirjaliku töö liigina ei või õpilastele ülesandeks teha ilma eelnevate harjutusteta, plaani liikide ja koostamisvõtete õpetamiseta. Kirjalike plaanide puhul tuleb pühendada küllaldašt tähelepanu nende välisele vormile (osade paigutusele ja märkimisele) ja osade pealkirjade sõnastuslikule tabavusele.

Abistava iseloomuga kirjaliku töö teiseks liigiks on vastused ühele või mitmele küsimusele. Niisuguse kirjaliku töö ülesandeks on kinnistada neid teadmisi, mida õpilased said suulises vestluses teose arutlemisel (näiteks: «Missugused iseloomujooned avaldusid Aljošal sõpruses Ovsjannikovi poistega?»). See töö võib kujuneda elementaarseks kirjan diks, kui küsimusi on mitu ja õpetaja nõuab vastuste seostamist.

Ümberjutustustel on suur tähtsus õpilaste kirjaliku väljendusoskuse asendamisel.

Materjali kirjalikuks ümberjutustuseks võib valida niihästi õpitud või klassiväliselt loetud teostest kui ka neist,

mis pole programmis. Iga ümberjutustuse puhul on õpetajal vaja veenduda teksti sobivuses. Oluliseks nõudeks on teksti ideelisus, hea stiil, sündmustiku selgus ja loogiline seos faktide vahel. V klassis antakse ümberjutustamiseks väikesi süžeelisi jutte või episoodide ulatuslikumatest teostest. Põhiliselt on need jutustused, milles esineb elementaarseid kirjeldusi, autori seletusi, tegelaste mõtteavaldusi ja arvamusi. VI klassis lisandub materjal, milles on karakteristikaelemente, kirjeldus keerukam, emotsionaalsus tugev. VII klassis on karakteristika avaram, raskendavate teguritena esinevad dialoogid ja arutlused.

Eesmärkide seisukohalt jagunevad ümberjutustused kontrollümberjutustusteks ja õpetavateks ümberjutustusteks.

Kontrollümberjutustuste eesmärgiks on kontrollida, kui võrd õpilane suudab mõista etteloeatud teksti, loogiliselt väljendada mõtteid ja kasutada õigekirjareegleid iseseisvas töös. Kontrollümberjutustuste puhul on õpetaja abi minimaalne.

Õpetavate ümberjutustuste eesmärgiks on õpetada mõistma ja kirjalikult edasi andma teksti sisu, ideed, kompositsiooni ning keelt. Seepärast on abistav ning õpetav osa nende puhul palju suurem kui kontrollümberjutustuste kirjutamisel. Töö järjekord võib olla järgmine: 1. sissejuhatav vestlus, 2. teksti lugemine, 3. sõnavaraline töö ja teksti analüüs ühes õpetaja poolt tehtava kokkuvõttega, 4. plaani koostamine, 5. teksti suuline ümberjutustus või teistkordne lugemine, 6. ümberjutustuse kirjutamine. Sellest järjekorrast ei tule alati kramplikult kinni pidada, sest teksti omapära ja õpilaste arenemine tingib mõnikord muutusi.

Suuline ümberjutustus on selleks loomulikuks teeks, mis viib kirjalikule ümberjutustusele. Seepärast ühtivad kirjaliku ümberjutustuse liigid suulise ümberjutustuse liikidega. Kirjalikke ümberjutustusi võib teksti alal tehtava töö seisukohalt jaotada järgmistesse liikidesse: 1. üksikasjaline (täpne) ümberjutustus, 2. tekstilähedane (jäljendav) ümberjutustus, 3. lühike ümberjutustus, 4. ümberjutustus isiku (vormi) muutmisega, 5. ümberjutustus omapoolsete hinnangutega (loovümberjutustus).

Üksikasjalise ümberjutustuse puhul annavad õpilased teksti sisu edasi võrdlemisi täpselt. Tekstilähedane ümberjutustus sarnaneb eelmisele, kuid selles peetakse veelgi rohkem kinni autori leksikast, fraseoloogiast, stiilist ja

kompositsioonist. Lühikese ümberjutustuse puhul tuleb edasi anda ainult oluline; selle liigiga süvendatakse loogilise mõtlemise ja lakoonilise väljendusoskuse harjumusi. Ümberjutustus isiku (vormi) muutmisega nõuab õpetaja poolt antud mõnede ülesannete täitmist, näiteks esimeses isikus kirjutatud tekst on vaja kirjutada ümberjutustuses kolmandas isikus; tekstis on otsest kõnet, muuta see kaudseks. Ümberjutustuses omapoolsete hinnangutega lisab õpilane tekstile veel oma arvamusi, seisukohti (näiteks selle kohta, kus tegelane toimus õigesti, miks ta meeldib jne.) või kokkuvõtte teksti ideest.

Ümberjutustuse liigi valimisel tuleb õpetajal lähtuda põhimõttest: kergemalt raskemale. Nende liikide erinevust on vaja õpetada tegelikus töös.

Kogu kirjandusliku lugemise kursuse vältel tuleb pöörata tõsist tähelepanu algteadmiste õpetamisele kirjandite alal.

Selles astmes võib kirjandeid jaotada kahte liiki: 1. kirjandid kirjanduslikel teemadel ja 2. loovkirjandid.

Kirjandid kirjanduslikele teemadele tuleb õpetajal hästi läbi mõelda: esiteks on vaja leida teema, mis on huvitav, jõukohane ja oma piiridelt selge; teiseks hoolitseda selle eest, et teema oleks suulise analüüsi kestel läbi töötatud; kolmas tähtis moment on kirjandi plaani koostamine ning materjali valik iga plaanipunkti jaoks ja neljandaks — kirjandi kirjutamine ja õpetaja abi selle kestel. Mis puutub kirjandi plaanisse, siis tuleb õpilastele selgitada, et selles on kolm põhilist osa (sissejuhatus, arendus ja lõppsõna), mis jagunevad veel alapunktideks, ja näidata nende osade ülesanne ning ulatus.

Kirjandi teemad võivad olla individuaalse («Trojekurovi iseloom ja käitumine») ja võrdleva karakteristika («Ostap ja Andri Gogoli jutustuses «Tarass Bulba»») valdkonnast. On võimalik anda ka teemasid, mis nõuavad kirjandusteose ideelise sisu üldist iseloomustust («Kalevipoeg töös ja võitluses», «Talurahva ülestõus Mahtas») või kujutavad mõnd huvitavat episoodi («Vahur saab vabaduse»).

Materjali kirjandeiks tuleb valida nii klassis analüüsitud kui ka klassiväliselt loetud teoste hulgast. Viimastes saavad õpilased avaldada oma arvamusi lemmikraamatute ja -kangelaste kohta («Minu lemmikraamatu peategelane»).

Kirjanduslike teemade kirjutamisel on vaja kinni pidada süsteemist: 1. üle minna kergemalt raskemale (teemadelt, mis on seotud analüüsitud teosega, siirduda teemadele, mis on seotud klassivälise lugemisega), 2. laiendada järkjärgult materjali, 3. lubada õpilastele samm-sammult ikka rohkem liseseisvust teema läbitöötamisel.

Kui õpilased on omandanud harjumusi kirjutada kirjandeid kirjanduslikel teemadel, siis võib tööd nii korraldada, et osa sellest täidetakse kodus. Näiteks klassis toimub kirjandi ettevalmistamine (teema selgitamine, plaanimine, materjali valik igale plaanipunktile, kirjandi suuline esitamine), aga kirjandi kirjutavad õpilased kodus.

Kirjanditel 7-klassilises koolis on õpetav iseloom, sest kogu töö toimub igas etapis õpetaja juhtimisel. Kuid see asjaolu ei sega õpetajat õpilaste saavutuste ja teadmiste kasvu hindamisel.

V—VII klassis tuleb kirjutada ka loovkirjandeid. Loovkirjandite materjaliks võib olla mõni elunähtus, mille mõistmine on õpilastele jõukohane. Kodu, kool, ühiskondlik elu, loodus, loomad — kõik need alad annavad rohkesti materjali loovkirjanditeks.

Loovkirjandite kirjutamisel tuleb silmas pidada järgmisi nõudeid: 1. õpetaja peab valima huvitava, õpilastele jõukohase teema ja selle õigesti sõnastama, 2. õpilased peavad ainet põhjalikult tundma ja 3. õpetaja peab õpilasi juhendama kirjandi ettevalmistamise käigus. Ettevalmistav töö lõpeb siis, kui õpilastel on täielikult selge kirjandi eesmärk, kui nad teavad, milliste sündmuste ringist kirjutada, kui nad kujutavad ette seda kirjanduslikku vormi, millesse peavad valama selle materjali.

Koolitöös saame kasutada võtteid, mis on abiks loovkirjandite kirjutamisel.

Üheks võtteks materjaliga tutvumise ja loovkirjandi ettevalmistamise alal on ekskursioon. Ekskursiooni võib korraldada loodusesse, muuseumi, näitusele, trükitotta, kolhoosi kanalasse, karjafarmi või aeda, masina-traktorijaama või mõne ehitatava maja juurde jne. Et ekskursioon annaks kirjandiks vajalikku materjali, selleks tuleb õpetajal läbi töötada vaatluste plaan ja see õpilastele teatavaks teha. Ekskursioonist saadud tähelepanekud süstematiseeritakse tunnis, koostatakse kollektiivselt kirjandi plaan ja vajaduse korral lastakse suuliselt selle plaani järgi jutustada. Sellele järgneb kirjandi kirjutamine.

Mõnikord on võimalik lasta õpilasi iseseisvalt vaadelda ja kirjandiks materjali koguda. Õpetaja aga töötab enne välja vaatluste plaani. See plaan peab olema kooskõlas kirjandi plaaniga, mille alusel õpilane hakkab kirjutama.

Loovkirjandite stiimulina võime kasutada pilti. Kirjanditel pildi järgi on kaks vormi: 1. jutustus pildi järgi ja 2. pildi kirjeldus. Esimesel korral on pildil nähtu ainult kirjutamise ajendiks. Sündmused, mis pildil on kujutatud, saavad kirjandis ainult tegevuse arendamise momentideks. Loova fantaasia abil jutustab õpilane veel sellest, mis juhtus enne ja juhtub pärast pildil kujutatud sündmusi. Teise vormi puhul kirjutatakse ainult sellest, mida on pildil kujutatud, ja tuuakse esile kujutatute mõte. Kuigi lähenemisviis on mõlemal korral erinev, tuleb pildi sisu läbi töötada vestluse kaudu, pidades silmas töö eesmärki ja sellest tingitud erinevusi vestluse ulatuses. Vestluses valitakse sõnu, leitakse sünonüüme, mis kõige paremini ja kõige kujukamalt annavad edasi pildil kujutatud sündmust.

Loovkirjandite eeskujudeks võivad olla paralleelklasside või teiste koolide õpilaste paremad tööd ja kirjanike teosed. Näiteks teema «Vanaema — minu sõber» puhul võib klassis ette lugeda vastavaid vastandeid Gorki «Lapsepõlvest» ja neid arutleda seisukohalt, missugustest elementidest on kirjanik üles ehitanud jutustuse vanaemast.

V ja VI klassis võivad loovkirjandeks olla lühikesed jutustused mõnest sündmusest õpilase elus või kirjeldused pildi järgi («Kooliaed sügisel»), olustikulised pildid («Kõik töös»), arutlused lemmikmängude ja -ajaviite teemal, kirjutused seinalehele oma klassist.

VII klassis võivad loovkirjanditeks olla laiemad jutustused, kirjeldused ja arutlused («Sügis meie kolhoosis», «Kelleks tahan saada»), artiklid seinalehele koolielust või ühiskondlikest sündmustest.

Õppeveerandi jooksul tuleb igas klassis korraldada vähemalt kaks eri liiki kirjalikke tööd (ümberjutustus, vastused küsimustele, karakteristika, loovkirjand, kirjand kirjanduslikule teemale) ja üks kodune töö.

Õpetaja peab kõik kirjalikud tööd hoolega läbi vaatama, parandama ja hindama sisu, keele ning stiili seisukohalt.

5. Klassiväline töö.

Klassivälisel lugemisel on tähtis koht õppetöös: see harjutab õpilasi iseseisvalt lahti mõtestama loetavat teost, laiendab silmaringi, arendab kirjanduslikku maitset, rikastab keelt.

Õpetajal tuleb süstemaatiliselt jälgida õpilaste klassivälisest lugemist ja vestelda loetud raamatute üle. Neis vestlustes võib arutleda mõnd teost, kuulata õpilaste ettekan-
deid lemmikraamatutest ja huvitavamatest tegelastest jne.

Vestlusteks klassivälise lugemise teemadel on program-
mis määratud eritunnid

Programm annab klassis analüüsimiseks võrdlemisi vähe kirjandusteoseid. Terve rida suurepäraseid raamatuid ei mahu sellesse miinimumi, kuid siiski tuleb igal kultuurisel inimesel neid teada. Seepärast on programmi eri osas ette nähtud valik teoseid, mida esijoones soovitatakse klassiväliseks lugemiseks. Õpilastele tuleb soovitada läbi lugeda ka teoseid, mis pole programmis, kuid esinevad lugemikus.

Õpilaste klassivälisel lugemisel peab olema esikoht nõukogude kirjandusteostel, mis vastavad noorte nõudeile, huvidele ja kujutavad neile lähedast sotsialistlikku tegelik-
kust. Seepärast tuleb õpetajal tunda ka nõukogude laste-
kirjandust, eriti selle parimaid ja õpilastele kõige armasta-
tumaid teoseid. Kuid oleks ebaõige piirata õpilaste luge-
mist ainult nõukogude kirjandusega. Vene ning eesti klas-
sikute ja välismaa progressiivsete kirjanike teostel on sa-
muti suur tunnetuslik ning kasvatuslik tähtsus.

Õpilastele tuleb raamatuid soovitada ja kaasa aidata nende leidmiseks. Seepärast peab õpetaja teadma, missugu-
sed teosed on kooli-, linna- või külaraamatukogu käsutu-
ses, ja kaasa tõmbama raamatukoguhoidjaid parimate raa-
matute tutvustamisele näituste, vitriinide, plakatite ja õpi-
laste poolt koostatud raamatute retsentsioone sisaldavate
albumite abil.

Teoste lugemist ja arutlemist kirjandusringide töös on otstarbekas kontsentreerida teemade ümber, mis on õpilastele kasvatuslikult tähtsad ja huvitavad. Niisugusteks tee-
madeks võivad olla «Laste elu Nõukogude Liidus ja välis-
maal», «Meie lemmikangelased», «Nõukogude kodumaa
noored kaitsjad», «Nõukogude õpilase elu ja töö», «Mis on
sõprus ja seltsimehelikkus» jt.

V klassis võib õpilaste tööd kirjandusringis otstarbekalt koondada ühe raamatu lugemise ja arutlemise ümber, aga VI—VII klassi õpilaste puhul võib kasutada mitut raamatut, mis on temaatiliselt lähedased.

VI ja VII klassi õpilaste tööd kirjandusringis on soovitatud korraldada nii, et see süvendaks õppetundides saadud teadmisi. Ringi koosolekutel võib jutustada Puškini, Lermontovi, Nekrassovi, Ostrovski, Kreutzwaldi, Liivi, Vilde jt. elust ning tegevusest, kasutades sealjuures filme, diapositiive, albumeid, illustratsioone ja näitusi. Õpilased võivad lugeda katkendeid või ette kanda luuletusi.

Nõukogude koolis on heaks traditsiooniks pühitseda ajaloolisi tähtpäevi ja suurte kirjanike juubeleid. Nende tähtpäevade ettevalmistamisest ja korraldamisest saavad V—VII klassi õpilased osa võtta jõukohaste tööde ning ettekannetega, nagu teoste ilmeka lugemise, luuletuste või näidendite õppimise, kirjanduslike ekskursioonide, kirjandusõhtute ja näituste kaudu.

PROGRAMM

V KLASS (84 tundi).

I

Eesti ja vene rahvaluule.

Rahvalaulud (4 tundi).

Rahvalaul «Lauliku» lapsepõlv». Rahvalauliku lapsepõlve kujutamine. Rahva võimed kunstiliseks loominguks, selle seos eluga.

Rahvalaul «Ole hoolas hommikulla». Rahvalaulu sisu ja idee.

Rahvalaul «Ilutegija». Rahvalaulu sisu ja idee. Kunstiliste võimete hindamine rahva poolt.

Rahvalaul «Oleks minu olemine». Laulus väljenduv pärisorjusliku korra vihkamine, soov rõhujatest vabaneda.

Rahvalaulude keelest ja stiilist.

Vanasõnad ja mõistatused (1 tund).

Vanasõnad kui rahva elutarkust väljendavad mõtteterad. Vanasõnade keele kujundirikkus.

Rahva tarkuse, tähelepanelikkuse ja loomingulise kujutlusvõime peegeldumine mõistatustes. Mõistatuste piltlik iseloom nende põhilise iseärasusena.

Muinasjutud (4 tundi). Eesti muinasjutt «Ahjalune». Muinasjutu sisu ja tegelased. Nende iseloom ja käitumine. Rahva suhtumine rõhujatesse ja nende käsilastesse. Töötava inimese moraalne üleolek rõhujast.

Vene muinasjutt «Külmataat». Muinasjutu sisu ja tegelased. Nende iseloom ja käitumine. Rahva iseloomu kõrgete omaduste ülistamine muinasjutus.

Muinasjuttudes avalduv rahva õiglusetunne, ülekohtu ja kurjuse vihkamine. Sotsiaalsete suhete kajastumine nendes. Muinasjuttude kunstilisi iseärasusi.

Muinasjutt ja muistend.

II

Eesti ja vene kirjanike teosed.

Fr. R. Faehlmann. «Emajõe sünd» (1 tund). Muistendis avalduv lugupidamine töötajate vastu ja logeajate hukkamõistmine.

E. Kippel. «Lembitu võitleb raudrüütliga» (3 tundi). Katkendi ajalooline taust, sisu ja tegelased. Muistsete eestlaste elu-olu, nende töö ja võitlus anastajate vastu. Katkendis väljenduv rahva armastus oma kodumaa vastu ja röövvallutajate vihkamine.

E. Bornhöhe. «Tasuja» (8 tundi). Jutustuse ajalooline taust. Jutustuse sisu ja tegelased. Jaanuse ja Oodo iseloomustus. Tasuja kui rahvajahi kuju. Rahva parimate omaduste kehastumine Tasujas. Oodo rõhujate klassi esindajana. Teose idee. Jutustuses esinevad loodusekirjeldused ja nende seos sündmustikuga.

Võrdlus.

L. Koidula. «Teretus» (1 tund). Luuletuse sisu ja idee. L. Koidula luuletuse «Teretus» ja E. Bornhöhe «Tasuja» ideeline lähedus.

A. Kitzberg. «Koolis» (1 tund). Katkendi sisu Tsaari-aegsete kooliolude kujutamine. Võrdlus tänapäeva kooliga.

J. Liiv. «Rändaja», «Sügisenekodu» (2 tundi). Luuletuse «Rändaja» sisu. Tööinimese eluraskused kapi-

talistlikus ühiskonnas. Nende elamuslik kujutamine kolmes põhilises pildis rändaja kuju kaudu. Perenaise külalislahkus ja kaastunne.

«Sügisene kodu». Ilmekas pilt sügisest kodumaastikust. Luuletuses peegelduv kodu- ja loodusearmastus.

Metafoor.

E. Vilde. «Minu esimesed triibulised» (2 tundi). Jutustuse sisu ja tegelased. Eedi ja «noorhärä» võrdlev iseloomustus. Feodaalses ühiskonnas esineva sotsiaalse ebavõrdsuse kujutamine. Autori suhtumine tegelastesse ja kujutatud olukorrasse.

A. S. Puškin (9 tundi). Aleksander Sergejevitš Puškini elust (I. Puštšini mälestustest). Tsarskoje Seloo lütseumis.

«V a n g». Väljasaadetud poeedi olukorra ja tema vabaduspüüde kirjeldamine luuletuses. Kotka kuju tähendus.

«Muinasjutt surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest». Puškini armastus rahva muinasjuttude vastu ja tema kõrge hinnang nende kohta. «Muinasjutu surnud tsaaritarist...» sisu ja kangelased. Tsaarina-võõrasema ja tsaaritari-võõrastütre võrdlev iseloomustus. Kurjuse ning ebaõigluse hukkamõistmine ja headuse ning tõe ülistamine muinasjutus.

Personifikatsioon.

«Lumetorm stepis». Katkendi sisu. Talvise looduse kujutamine. Jutustuse, kirjelduse ja dialoogi mõiste ja nende elementide esinemine katkendis.

Epiteet.

M. J. Lermontov. «Borodino» (3 tundi). Luuletuse sisu ja põhilised osad. Vana sõduri jutustuses peegelduv vene rahva ennastsalgav patriotism.

Luuletuse mõiste. Sidumata ja seotud kõne võrdlemine.

I. A. Krõlov. «Hunt ja Talleke» (2 tundi). Loomade kujud valmis «Hunt ja Talleke». Valmi sissejuhatuse tähendus.

Valmi mõiste.

I. S. Turgenev. «Mumuu» (5 tundi). Jutustuse sisu. Gerassimi ja mõisaproua iseloomustus. Jutustuse põhiidee: vene rahva moraalse jõu ning parimate omaduste ülistamine Gerassimi kujus ja pärisorjuse hukkamõistmine kirjaniku poolt. Jutustus ja kirjeldus «Mumuu». Looduspildid ja nende seos jutustuse sisuga.

Jutustuse kui žanri mõiste.

T. G. Sevtšenko. «Lõikaja» (1 tund). Kontrast-
sed elupildid: orjus mõisapõllul ja unistused vabast, õnnes-
tavast tööst. Talunaise hingeline õrnus.

N. A. Nekrasov. «Pakane-Punanina» (6 tun-
di). Poeemi ülesehituse plaan. Prokli elu ning töö, tema
surm ja matused. Vene talunaine, tema elu- ja töötingi-
mused. Darja unenägu, mis kajastab unistusi vabast ja
õnnelikust tööst. Looduspildid ja nende seos poeemi sisuga.
Pakase-Punanina muinasjutuline kuju. Teose ideeline sisu:
talupoegade raske elu, nende murede ja kannatuste kaju-
tamine, rahva töö ja vene talunaise ülistamine, unistused
õnnest ja vabadusest.

III

Vene ja eesti nõukogude kirjanike teosed.

M. Gorki. «Lugemiskirg», «Poisid» (5 tundi).
Katkendi «Lugemiskirg» sisu. Selle põhiepisoodid. Aljoša
Peškovi iseloomujooned, tema armastus raamatute vastu.
Heast, kasulikust ja õigest raamatust. Laste sõpruse kaju-
tamine katkendis «Poisid». Aljoša ja härraslaste iseloomus-
tus.

A. Gaidar. «Rindele!» (katkendeid jutustusest
«Kool») — 4 tundi. Katkendite sisu. Partisanide kujud.
Borissi — noore võitleja kuju.

A. A. Fadejev. «Punased lipud» (katkend
romaanist «Noor Kaardivägi») — 4 tundi. Katkendi sisu.
Noorkaardiväelaste palav kodumaarmastus ja ustavus
parteile. Nende viha hitlerlaste vastu. Noorkaardiväelaste
organiseeritus ja seltsimehelikkus, julgus ja leidlikkus.
Krasnodonlaste kangelasteo tähtsus.

M. Issakovski. «Kõnelus trepil» (2 tundi).
Töö kapitalistlikus ühiskonnas vana naiskolhoosniku jutu-
tuse järgi. Töö sotsialismimaal. Nõukogude naise töösan-
garlus. Vanaema õpetus noortele.

D. Vaarandi. «Kuulus kangur» (1 tund). Nõu-
kogude naine, tema tööarmastus ja -osavus, rahva suhtu-
mine temasse. Luuletuse lähedus rahvaluulele.

Kordamine — 8 tundi.

Vestlused õpilaste klassivälisest lugemisest — 7 tundi.

Päheõppimiseks ettenähtud kirjandusteoste nimestik.

Rahvalaul «Ilutegija».

L. Koidula. «Teretus».

J. Liiv. «Rändaja».

D. Vaarandi. «Kuulus kangur».

A. S. Puškin. «Vang».

T. G. Sevtšenko. «Lõikaja».

E. Bornhöhe «Tasujast» katkend lk. 76 alates sõnadest «Ja hirmus kui vihane sõjajumal...», lõpetades lk. 77 sõnadega «...mässavad lained rahunevad pikkamisi...»

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

1. Fr. R. Kreutzwald, «Eesti rahva ennemuistsed jutud», 1953.
2. E. Kippel, «Meelis», 1945.
3. A. Hint, «Vesse poeg», 1948.
4. E. Bornhöhe, «Ajaloolised jutustused», 1953.
5. O. Luts, «Kevade», 1954.
6. E. Vilde, «Valik jutustusi», 1951.
7. A. Tulik, «Ja nad ei tule enam», 1949.
8. R. Parve, «Suvepäevil Siverskojes», 1953.
9. I. A. Krõlov, «Valitud valmid», 1952.
10. A. S. Puškin, «Muinasjutud», 1949.
11. L. N. Tolstoi, ««Kaukaasia vang» ja teisi lühijutte noorsoole», 1948.
12. V. Korolenko, «Maa-aluse lapsed», 1953.
13. M. Gorki, «Lapsepõlv», 1953.
14. S. Ššipatšov, «Majake Šušenskojes», 1953.
15. I. Gruzdev, «Maksim Gorki elu ja seiklused», 1947.
16. N. Popov, «Borodino lahing», 1954.
17. V. Katajev, «Valendab üksik puri», 1947.
18. A. Gaidar, «Jutustused», 1952.
19. V. Ossejeva, «Vasjok Truštšov ja tema sõbrad» I—III, 1951—1953.
20. L. Kosmodemjanskaja, «Jutustus Zojast ja Šurast», 1952.
21. A. Mussatov, «Stožarõ», 1951.
22. B. Polevoi, «Jutustus tõelisest inimesest», 1947.
23. A. Rõbakov, «Kortik», 1951.

VI KLASS (99 tundi).

Eesti rahvaluule (7 tundi).

Ülevaade rahvaluulest. Rahvaluule mõiste, tema kollektiivne iseloom. Rahvaluule sisu. Rahvaluule kui klassivõitluse relv. Rahvaluule tähtsus. Rahvaluule liigitus.

Eesti rahvalaulud. Eesti rahvalaulude põhiteemad: rahva elu ja töö tõepärane kujutamine, talupoja ja mõisniku vaherkord, rahva suhtumine töösse ja laulusse, kodu- ja vanematearmastus.

Rahvalaulude «Laulu hõiskamine», «Karjasepõli», «Mõis rikas valla vaevast», «Saksad põrgusse», «Suu laulab, süda muretseb», «Lapse tänu» sisu ja ideeline mõte.

Eesti rahvalaulu keelest, värsist ja stiilist.

Teose teema ja idee.

XIX ja XX sajandi eesti kirjandus.

Fr. R. Faehlmann. «Vanemuise laul» (2 tundi). Sõnakunsti ning laulu osa elus, selle mõju suuruse näitamine mitmesuguste loodusnähtuste ja Vanemuise kuju kaudu. Inimene sõnakunsti valdajana. Sõnakunsti ja elu seos.

Fr. R. Kreuzwald. «Kalevipoeg» (8 tundi).

Lühike jutustus kirjaniku elust.

Lühike ülevaade «Kalevipoja» koostamisloost. «Kalevipoja» sündmustik. Katkendite lüheline sisu. Kalevipoja iseloomustus. Kalevipoja tööd rahva hüvanguks ja võitlus rahva vaenlaste vastu. Eepose kunstilisi iseärasusi. «Kalevipoja» tähtsus.

Metonüümia ja sünekdohh Eepose mõiste

L. Koidula. «Miks sa nutad?», «Puhtad pihud» (3 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Luuletuse «Miks sa nutad?» sisu ja idee. Muistse priiuse meenutamine. Lootus rahva paremale tulevikule. Personifikatsioon luuletuses.

Luuletuse «Puhtad pihud» sisu. Luuletuse pealkirja tähendus. Kodumaa teenimise idee

Värss, salm, värsimõõt. Riim.

J. Tamm. «Orjakivi», «Punik» (3 tundi). Ballaadi «Orjakivi» sisu ja ülesehitus. Orja raske elusaatus. Mõisasundijate südametis ja selle allegooriline kujutamine.

Valmi «Punik» sisu ja idee. Kapitalistliku ühiskonna elulaadi ja moraali paljastamine valmis.

Ballaad. Valmi kordamine.

J. Liiv. «Kukulinn» (Katkend jutustusest «Vari»); «Mustlagi on meie toal», «Üks suu» (8 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

«Kukulinn». Katkendi sisu. Villu lapsepõlv. Teoorjus-
aegse küla elu-olu kujutamine katkendis. Kukulinna kirjel-
duse plaan. Katkendi keel.

Kirjeldus. Epigraaf e. moto.

Luuletuse «Must lagi on meie toal» sisu. Klassiühiskonna
sünge ja raske elu kujutamine. Luuletuse pealkirja tähen-
dus.

Luuletuses «Üks suu» väljenduv emaarmastus. Luule-
tuse lihtsus ja elamuslikkus.

E. S ä r g a v a «Ühe härja elulugu» (6 tundi).
Andmeid kirjaniku elust.

Mõisarentniku elu kujutamine jutustuses «Ühe härja elu-
lugu». Talurahva ja mõisa vahekord. Kirjukannu Jaani elu
võrdlemine härja eluga. Jutustuse pealkirja tähendus.

XIX sajandi vene kirjandus.

I. A. K r ö l o v. «Voor», «K a l a d e t a n t s» (3 tundi).
Andmeid kirjaniku elust.

Valmi mõiste kordamine. Allegooria kui valmile iseloo-
mulik kunstiline võte.

Tsaariametnike kiskjalikkuse ja pärisorjuses vaevleva
rahva kannatuste allegooriline kujutamine valmis «Kalade
tants».

Kutuzovi kuju valmis «Voor». Rahva sügava lugupida-
mise väljendamine suurele väejuhile.

Allegooria.

A. S. P u š k i n. «D u b r o v s k i», «P o l t a a v a
l a h i n g», «S i b e r i s s e» (12 tundi).

Lühike jutustus kirjaniku elust.

«Dubrovski». XIX saj. alguse pärisorjusliku Venemaa
elu kujutamine. Jutustuse kõrge ideeline mõte: inimese vää-
rikuse kaitsmine metsiku omavoli vastu.

Rikka mõisniku-pärisorjapidaja Trojekurovi kuju jutus-
tuses, tema käitumine ja iseloomujooned. Andrei Dubrovski
karakteristika. Vladimir Dubrovski elukäik, tema võitlus
Trojekuroviga. Dubrovski talupoegades avalduvad vene
rahva kõrged omadused.

Jutustuse «Dubrovski» ülesehituse ja tegevuse arenemise
iseärasused. Tegelasujude loomise võtted eepilises teoses:
kangelase mõtted, tunded ja toimingud; teiste tegelaste ja
autori väljendused nende kohta. Trojekurovi ja teiste tege-
laste keele iseärasused.

Teose teema ja idee mõiste kordamine ja süvendamine. «Poltaava lahing». Katkendi sisu. Poltaava lahingu kirjeldus. Peeter I ja rahvahulgad lahingupildis. Peeter I tegevuse tähtsus võitluses Vene riigi rahvusliku sõltumatuse eest. Peeter I ja Karl XII kontrastse kujutamise mõte.

«Siberisse». Poeedi ustavus dekabristide revolutsioonilistele püüdlustele. Usk vabastatud Venemaa helgesse tulevikku. Sügava ja ideelise sõpruse poeetiline väljendus Puškini luuletuses.

M. J. Lermontov. «Laul kaupmees Kalašnikovist» (katkend), «Põgenik» (6 tundi).

Lühike jutustus kirjaniku elust.

XVI sajandi vene elu pildid Lermontovi poemis «Laul kaupmees Kalašnikovist». Kalašnikovi ja Kiribejevitši võrdlev iseloomustus. Kalašnikov vene rahva kangelaslike iseloomujoonte kehastajana. Tema võitlus õigluse ja inimväärikuse eest. Katkendi plaan.

Poemi «Põgenik» sisu ja ideeline mõte. Kirjaniku suhtumine peategelasesse. Poemi ülesehituse plaan.

Seotud kõne.

N. V. Gogol. «Tarass Bulba» (7 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Jutustuse «Tarass Bulba» ajalooline alus — ukraina rahva kangelaslik võitlus kodumaa ja rahvusliku sõltumatuse eest.

Jutustuse ideeline peamõte: kodumaa, ennastohverdava kaitsmise ülistamine.

Zaporožje Setši, selle kommete, harjumuste ja sõjakäikude kujutamine. Sõduriau ja seltsimehelikkuse kõrged tunded. Zaporožje Setšis. Zaporožlaste kujud võitluses vaenlaste vastu.

Tarass Bulba iseloomustus. Rahva vägilaskuju kehastumine Tarassis. Ostapi ja Andri võrdlev iseloomustus.

Ukraina stepi pildid jutustuses.

I. S. Turgenev. «Bežini aas» (6 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Talulaste kujutamine jutustuses «Bežini aas». Poisikeste iseloomustus. Jutustuses väljenduv kirjaniku armastus ja lugupidamine rahva ja tuline sümpaatia talulaste vastu. Vene looduse pildid jutustuses «Bežini aas».

Loodusekirjeldus. Karakteristika

N. A. Nekrassov. «Mõtisklused paraadtrepijuures», «Raudtee» (5 tundi).

Lühike jutustus kirjaniku elust.

Teema vene rahvast ja tema rõhujatest luuletuses «Mõtisklused paraadtrepijuures». Rahva kannatuste kujutamise. Nekrassovi paljastav satiir kõrge aukandja kujus. Poedi usk vene rahva võimsasse jõusse. Vastandamise võtte luuletuse ideelise mõtte avamisel.

Rahva töö teema luuletuses «Raudtee». Luuletuse epi graafi mõte. Sügise looduse pilt, selle lideelis-kunstiline tähendus. Töötingimuste ja tööliste kiskjaliku ekspluateerimise kujutamine. Luuletuse ideeline mõte: rahva loovate jõudude rõhutamine. Nekrassovi usk oma rahva helgesse tulevikku. Satiir luuletuses.

A. N. Tolstoi. «Pärast balli» (3 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Jutustuse «Pärast balli» sisu ja ideeline mõte. Polkovniku kuju, jutustaja suhtumine temasse ballil ja pärast balli. Jutustuse ülesehituse omapärasus (raamjutustus).

A. P. Tšehhov. «Kameeleon» (3 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Libitsemise, pugejalikkuse, inimväarikuse puudumise paljastamine jutustuses «Kameeleon». Jutustuse ülesehituse iseärasusi.

Teose kompositsioon. Tegevuse arenemise põhietapid.

Vene kirjanduse tähtsus (1 tund).

Vene kirjanike teoste ideeline rikkus: aadli ja kodanluse parasitismi ja kiskjalikkuse paljastamine, rahva elu ja töö tõepärane kujutamine. Vene kirjanike patriotism, nende usk oma rahva suurde tulevikku.

Kordamine — 8 tundi.

Vestlused õpilaste klassivälisest lugemisest — 8 tundi.

Päheõppimiseks ettenähtud kirjandusteoste nimestik.

Rahvalaul «Suu laulab, süda muretseb».

Fr. Kreutzwald. «Kalevipoeg». Katkend lk. 65 alates värsist «Kahetsusta, kulla vennad, ...» ja lõpetades värsiga «...Mehel meeles mõtlemista».

L. Koidula. «Puhtad pihud».

J. Liiv «Kukulinn». Katkend lk. 97 alates sõnadest «Talv paugub õues, ...» ja lõpetades sõnadega «... kaugele vastu kajavad».

J. Liiv. «Üks suu».

A. S. Puškin. «Siberisse».

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

1. O. Luts, «Jutustused» I, 1953.
2. J. Mändmets, «Ahi vare». — «Vana püss», 1951.
3. J. Piik, «Pääsusaba lahel», 1949.
4. A. S. Puškin, «Valik jutustusi», 1949.
5. M. J. Lermontov, «Laul tsaar Ivan Vassiljevitšist», 1950.
6. N. A. Nekrassov, «Valik luuletusi», 1952.
7. N. V. Gogol, «Tarass Bulba», 1947.
8. I. S. Turgenev, «Lgov».
9. V. Korolenko, «Maa-aluse lapsed»
10. M. Gorki, «Kuidas ma õppisin», 1951.
11. A. Gaidar, «Kool», 1949.
12. N. A. Ostrovski, «Kuidas karastus teras», 1952.
13. J. Iljina, «Neljas kõrgus», 1950.
14. L. Kassil, «Suur vastasseis», 1949.
15. V. Kaverin, «Kaks kaptenit» I—II, 1948.
16. I. Kožedub, «Teenin kodumaad», 1952.
17. I. Vassilenko, «Täheke», 1951.
18. E. Vögodskaja, «Ohtlik põgenik», 1950.
19. L. Kahas, «Sõbrad», 1949.
20. N. Kalma, «Sinepiparadiisi lapsed», 1952.

VII KLASS (75 tundi). *

Vene ja vene nõukogude kirjandus (31 tundi).

I

A. S. Puškin. «Kapteni tütar», «Mälestussammast» (7 tundi).

Lühike jutustus kirjaniku elust.

«Kapteni tütar». Teose ajalooline taust ja ideeline sisu. Rahva ülestõusu teema teoses. Tegelased. Pugatšovi kui suure talurahva ülestõusu juhi kujutamise.

* Märkus: 1955/56. õppeaastal toimub kirjanduse õpetamine VII klassis üleminekuprogrammi alusel. Järgmisel, 1956/57. õppeaastal õpitakse VII klassis vene nõukogude kirjandust ja eesti kirjandust alates E. Vildest ning lõpetades eesti nõukogude kirjandusega.

Luuletuse «Mälestussammas» sisu ja idee. Puškini õige arusaamine oma luule väärtusest ja tähtsusest.

M. J. Lermontov. «Põgenik» (2 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Poeemi «Põgenik» sisu ja peamõte. Autori suhtumine peategelasse. Poeemi kompositsiooni plaan.

N. V. Gogol. «Revident» (4 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Komöödia «Revident» sisu ja ideeline mõte. Bürokratliku tsaarikorra paljastamine komöödias. Sotsiaalse ülekohtu teema. Linna-ametnikud kui tsaarivõimu esindajad, nende tüüpilisus. Hlestakovi kuju. Tegelaste iseloomustamine nende keele kaudu. Satiir komöödias. Komöödia epigraaf ja selle seos teose ideega.

Dramaatilised teosed ja nende kirjanduslikud iseärasused. Dramaatilised žanrid. Komöödia mõiste.

N. A. Nekrassov. «Mõtisklused paraadtrepiguures» (2 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Teema vene rahvast ja tema rõhujatest luuletuses «Mõtisklused paraadtrepiguures». Rahva kannatuste kujutamine. Nekrassovi paljastav satiir kõrge aukandja kujus. Poedi usk vene rahva võimsasse jõusse. Vastandamise võte luuletuse ideelise mõtte avamisel.

A. N. Tolstoi. «Pärast balli» (2 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Jutustuse «Pärast balli» sisu ja ideeline mõte. Polkovniku kuju, jutustaja suhtumine temasse ballil ja pärast balli. Jutustuse ülesehituse omapärased (raamjutustus).

A. P. Tšehhov. «Unter Prišibejev» (2 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Jutustuse «Unter Prišibejev» sisu ja idee. Unter Prišibejevi kuju. Isevalitsusliku korra terav kriitika jutustuses. Jutustuse tihe seos kaasajaga ja ühiskondlik mõju.

Vene kirjanduse tähtsus (1 tund).

Vene kirjanike teoste ideeline rikkus: aadli ja kodanluse parasitismi ja kiskjalikkuse paljastamine, rahva elu ja töö tõepärane kujutamine. Vene kirjanike patriotism, nende usk oma rahva suurde tulevikku.

M. Gorki. «Laul Tormilinnust», «Ema» (katkendeid samanimelisest romaanist) — 7 tundi.

Lühike jutustus kirjaniku elust.

«Laul Tormilinnust». Sisu ja idee. Läheneva revolutsiooni kajastumine. Vene kodanluse rahutuse ja hirmu allegooriline kujutamine. Töölisklassi revolutsioonilise võimsuse personifitseerimine. Kirglik revolutsiooniline üleskutse teose lõpus ja selle tähtsus. Looduspildid «Laulus Tormilinnust» ja nende vastavus teose ideelisele sisule.

«Laulu Tormilinnust» suur populaarsus kaasajal. M. Gorki kui «revolutsiooni Tormilind».

Romaani «Ema» (katkendite) sisu ja ideeline mõte. Töölisklassi olukorra tõetruu kujutamine. Paveli kujunemine tõeliseks revolutsionääriks-bolševikuks. Töölismasside revolutsioonilise teadlikkuse kasv. Ema kujunemine teadlikuks revolutsionääriks.

V. V. Majakovski. «Kuznetski inimestest» (2 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Luuletuse «Kuznetski inimestest» kirjutamise põhjus. Luuletuse sisu ja idee. Nõukogude inimeste ennastsalgav töö aedlinna rajamisel. Luuletuse ülesehitus luuletuse idee mõistmise vahendina.

Majakovski luule omapära ja tähtsus.

N. A. Ostrovskõi. «Ptahha» (katkend romaanist «Tormi sünnitadud») — 2 tundi.

Andmeid kirjaniku elust.

Katkendi «Ptahha» sisu ja ideeline mõte. Tegelased ja nende iseloomustus. Andri Ptahha võitlus ja selle ühiskondlik tähtsus. Andri ja tema venna Vassileki võrdlus Pavel Kortšagini ja tema sõpradega.

Eesti ja eesti nõukogude kirjandus (34 tundi).

I

Eesti rahvaluule.

Ülevaade rahvaluulest (1 tund). Rahvaluule mõiste. Rahvaluule kollektiivne iseloom. Rahvaluule sisu: klassideelses ühiskonnas, klassiühiskonnas, sotsialistlikus ühis-

konnas. Rahvaluule olemus ja tähtsus. Rahvaluule kui klassivõitluse relv. Rahvaluule liigitus.

Eesti rahvalaulud (4 tundi). Eesti rahvalaulude põhiteemad: rahva elu ja töö tõepärane kujutamine; talupoja ja mõisniku, sulase ja peremehe vahekord; rahva suhtumine töösse ja laulusse; kodu- ja vanematearmastus.

Rahvalaulude «Suu laulab, süda muretseb», «Mõis rikas valla vaevast», «Saksad põrgusse», «Peremees kuri, sulane pareml!» ja «Lapse tänu» sisu ja ideeline mõte.

Eesti rahvalaulu keelest, värsist ja stiilist. Rahvaluule ja kirjandus.

II

Fr. R. Fiehlmann. «Vanemuise laul» (2 tundi).
Andmeid kirjaniku elust.

Sõnakunsti ning laulu osa elus, selle mõju suuruse näitamine mitmesuguste loodusnähtuste ja Vanemuise kujud kaudu. Inimene sõnakunsti valdajana. Sõnakunsti ja elu seos.

Muinasjutu ja muistendi kordamine.

Fr. R. Kreutzwald. «Kalevipoeg» (5 tundi).
Lühike jutustus kirjaniku elust.

Lühike ülevaade «Kalevipoja» koostamisloost. «Kalevipoja» sündmustik. Katkendite ideeline sisu. Kalevipoja iseloomustus; eepose põhiideede väljendamine tema kujud kaudu. Eepose kunstilisi iseärasusi. «Kalevipoja» tähtsus. Eepose mõiste.

L. Koidula. «Puhtad pihud», «Kevade on sala tulnud» (2 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Luuletuse «Puhtad pihud» sisu. Luuletuse pealkirja tähendus. Kodumaa teenimise idee.

Kevadise looduse pilt luuletuses «Kevade on sala tulnud». Kõnekujundid luuletuses.

Värss, salm, värsimõõt. Riim.

J. Liiv. «Kui tume veel kauaks ka sinu maa», «Üks suu» (2 tundi).

Andmeid kirjaniku elust.

Luuletuse «Kui tume veel kauaks...» sügav patriotism. Kirjaniku usk oma rahva paremasse tulevikku.

Luuletuses «Üks suu» väljenduv emaarmastus. Luuletuse lihtsus ja emotsionaalsus.

E. Vilde. «Mahtra sõda» (katkendid) — 5 tundi.
Lühike jutustus kirjaniku elust.

Andmeid romaani «Mahtra sõda» ajaloolisest alusest. Katkendite sisu ja ideeline mõte. Talupoegade olukorra kujutamine. Mahtra ülestõus ja selle põhjused. Valitseva klassi julm arveteõiendamine ülestõusust osavõtjatega. Pastorite rahvavaenulik tegevus. Võllamäe Päärna iseloomustus, tema võrdlemine Huntaugu Mihkliga. Looduskirjeldused ja nende ülesanne katkendites. Katkendite keele vaatlus.

Teema ja idee mõiste kordamine. Kirjandusliku teose tegelased. Romaani mõiste ja tunnused.

A. H. Tammsaare. «Põrgupõhja uus Vanapagan» (katkendeid romaanist) — 3 tundi.

Andmeid kirjaniku elust.

Katkendite sisu ja ideeline mõte. Ants kui tüüpiline kulak, tema ekspluateerimisvõtted. Jürka kuju, tema nalivne usk Antsu aususse. Jürka jõuline väljaastumine rõhumise vastu teose lõpus. Kõnekujundid katkendites.

III

J. Sütiste. «Hümn töömehe kätele» (katkend poemist «Tuhas ja tules»), «Tervitus teile, võidukad väed» (2 tundi).

Katkendi «Hümn töömehe kätele» sisu ja ideeline mõte. Tööinimeste töö ja nende osa klassiühiskonnas.

Luuletuse «Tervitus teile, võidukad väed» sisu ja idee. Fašistide paljastamine ja fašismivastane võitlus luuletuses.

J. Kärner. «Kaarnamäe ballaad» (2 tundi).

Ballaadi sisu ja idee. Ballaadi kompositsiooni plaan.

Ballaadi mõiste. Süžeelise ülesehituse põhietapid.

A. Jakobson. «Ema» (3 tundi).

Nõukogude noorte ennastalgav võitlus saksa fašistide vastu okupeeritud Eestis. Ema poliitilise teadlikkuse kasvu kujutamine.

J. Smuul «Järvesuu poiste brigaad» (katkendeid) — 2 tundi.

Katkendite sisu ja ideeline mõte. Noorte töövapruse kujutamine. Tegelaste iseloomustus. Poeemi mõiste.

Nõukogude kirjanduse tähtsus (1 tund).

Nõukogude inimeste töö tõepärane kujutamine sotsialismi ja kommunismi ülesehitamisel. Rahvakangelasteujud, nende kõrged ideelised ja moraalsed omadused ning kangelasteod töös ja kodumaa kaitsel. Nõukogude kirjandus kui kõige ideelisem ja kõige revolutsioonilisem kirjandus.

Vestlused õpilaste klassivälisest lugemisest — 5 tundi.

Kordamine — 5 tundi.

Päheõppimiseks ettenähtud kirjandusteosed.

1. A. S. Puškin. «Mälestussammas».
2. Rahvalaul «Suu laulab, süda muretseb».
3. L. Koidula. «Puhtad pihud».
4. J. Liiv. «Kui tume veel kauaks ka sinu maa».
5. E. Vilde. «Mahtna sõda». Katkend lk. 87—88, alates sõnadest «Vaikne suvine öö kaisutas küla...» ja lõpetades sõnadega «...tööpäeva hommikul enne pole nähtud».
6. J. Smuul. «Järvesuu poiste brigaad». Katkend lk. 250, alates värsist «Kortšagin mind kindlale mõttele viis...» kuni katkendi lõpuni.

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

1. A. S. Puškin. «Luulevalimik». 1949.
2. N. V. Gogol. «Ohtud külas Dikanka lähedal». 1952.
3. I. S. Turgenev. «Küti kirjad». 1950.
4. M. Gorki. «Inimeste seas». 1945.
5. N. A. Ostrovski. «Tormi sünnitatud». 1951.
6. A. A. Fadejev. «Noor Kaardivägi». 1954.
7. E. Laugaste. «Valimik eesti rahvalaule». 1948.
8. Fr. R. Kreutzwald. «Kalevipoeg». 1953.
9. L. Koidula. «Valik luulet». 1948.
10. J. Liiv. «Valitud jutud». 1945.
11. E. Vilde. «Mahtna sõda». 1955.
12. A. H. Tammsaare. «Põrgupõhja uus Vanapagan». 1954.
13. J. Madarik. «Vabariik». 1953.
14. A. Jakobson. «Autasustatud näidendid». 1949.
15. H. Leberecht. «Valgus Koordis». 1953.
16. J. Smuul «Luuletused. Poeemid». 1953.
17. J. Smuul. «Mina — kommunistlik noor». 1953.
18. E. Männik. «Üle mägede». 1953.
19. S. Golubov. «Sädemest tõuseb leek». 1953.
20. B. Gorbatoov. «Alistamatud». 1947.
21. E. Võgodskaja. «Vihaleek». 1951.
22. E. Voinitš. «Kiin». 1951.

ПРОГРАММЫ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ
НА 1955/56 УЧЕБНЫЙ ГОД
ЛИТЕРАТУРНОЕ ЧТЕНИЕ

На эстонском языке.

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маантс 10

*

Toimetaja K. Leht.

Tehniline toimetaja A. Sepp.

Korrektorid: S. Kõiv ja E. Valdna.

Ladumisele antud 25. VII 1955. Trükkimisele
antud 9. VIII 1955. Paber 54×84, 1/16. Trüki-
pognaid 2,25. Formaadile 60×92 kohaldatud
trükipognaid 1,84. Arvutuspognaid 1,97.
Trükiarv 2000. MB-15757. Tell. nr. 2608.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42

Hind 55 kop.

6—5

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00358962 1